

LUNDS
UNIVERSITET

”Här finns mycket att göra även för kvinnor”

Om de av Svenska Missionsförbundet anställda kvinnornas roll i Kongo 1888-1911.

Klara Steinvall

Avdelningen för Mänskliga Rättigheter

Historiska institutionen

MRSK30

Höstterminen 2012

Handledare: Lina Sturfelt

**HUMAN
RIGHTS
STUDIES**
LUND UNIVERSITY

Abstract

In the late 19th century, many Swedes were committed to a new wave of religious revivalism. Through these new Christian congregations, several vast efforts were made to bring the gospel of salvation to people in parts of the world that many Swedes at this time had not even heard of. Of those who responded to their inner calling, left everything they knew and became missionaries, a notable share were women. This essay seeks to examine the images of true womanhood that surrounded these women and the role that was given to or taken by those who engaged in Swedish missionary movements.

Starting from a theory saying that if you wish to understand the emancipation of women in a religious context, such as the Swedish society in the 19th century, you need to look at the relationship between religion and gender norms, in the first part of this essay the patterns of this relationship is being examined. The specific context investigated in the following analysis is the Mission Covenant Church of Sweden and their mission in southern parts of the Congo. By analyzing letters and diaries from some of the women who went to Congo as missionaries both liberating and limiting aspects of women's roles in the missionary project could be argued.

Abstract (svenska)

I det sena 1800-talets Sverige drog en våg av religiöst uppvaknande fram. Genom de nya samfund som bildades väcktes ett stort intresse för mission i länder långt från den genomsnittliga svenskens medvetande. Bland de som följde kallelsen att föra evangelium till främmande länder var en anmärkningsvärt stor del kvinnor. Syftet för den här uppsatsen är att undersöka de föreställningar om kvinnlighet som omgav dessa kvinnor för att sedan titta på vilken roll de spelade i missionsarbetet.

Utifrån föresatsen att en religiös dimension bör vägas in när man studerar skeenden i en så pass religiöst präglad kontext som det svenska 1800-talssamhället studeras i uppsatsens andra del dåtidens religiöst betingade kvinnoideal. I den efterföljande analysen har det Svenska Missionsförbundets mission i Kongo valts som

specifik kontext. Genom att analysera brev och dagboksanteckningar från de kvinnor som reste som missionärer till Kongo kan man här se både möjligheter och begränsningar för de kvinnor som valde att hörsamma missionens kallelse.

Innehållsförteckning

1 Inledning	s 5
1.1 Syfte och frågeställning	s 6
1.2 Material och avgränsningar	s 6
1.3 Metod	s 7
1.4 Teoretiska utgångspunkter och centrala begrepp	s 8
2 En religiöst betingad kvinnoroll	s 12
2.1 1800-tal, kristendom och kvinnoideal	s 12
2.2 Industrialisering och segregering	s 14
2.3 Filantropi och feminiserad religiositet	s 16
3 Väckelse och Mission	s 18
3.1 Kvinnor i väckelserörelsen	s 18
3.2 Kvinnliga missionärer	s 20
3.3 Svenska Missionsförbundet och Kongomissionen	s 22
4 Analys och diskussion	s 25
4.1 Missionssystrar sänds till Kongo	s 25
4.2 Mötet med kvinnorna i Kongo	s 29
4.3 Diskussion	s 33
5 Sammanfattning och slutsats	s 36
6 Referenser	s 38

1. Inledning

Sverige var vid det förra sekelskiftet ett av religion starkt präglad land. Kristendomen hade genom väckelserörelsen fått ett uppsving och engagerade svenskarna på ett nytt sätt. En del i det engagemanget var det intresse för missionerande av det kristna budskapet som växte under 1800-talets slut. En anmärkningsvärd andel av de som sändes ut som missionärer var kvinnor.

I Missionskyrkan där jag växte upp på 1990-talet fanns Anne-Marie, hon jobbade som diakon och var godheten själv. Ann-Marie hade varit missionär också, från sin tid i det som idag heter Demokratiska Republiken Kongo hade hon oändligt med historier att berätta. Vad vi visste om Kongo hade vi fått veta av Anne-Marie, hon berättade, visade saker hon hade med sig hem och diabilder på barn som lekte samma lekar som vi.

De kvinnor vars erfarenheter den här uppsatsen syftar till att undersöka verkade omkring hundra år före Anne-Marie. Ändå finns det en del raka paralleller att dra mellan de berättelser som finns bevarade efter dem och de som berättades Missionskyrkans källare på 1990-talet. Då som nu var missionärerna personer som med sin tro i ryggen begav sig till en helt annan verklighet, långt hemifrån. Gemensamt är att de skickade hem berättelser om världen och på så vis gjorde svenskar medvetna om sin omvärld. Det finns fler likheter men vad som är mer centralt för vad den här uppsatsen kommer att behandla är en stor skillnad mellan Anne-Marie och hennes föregångare. I början på 2000-talet slutade Anne-Marie sin anställning som diakon och började läsa till pastor. Idag predikar Anne-Marie och sköter allt annat som ingår i att vara pastor i en församling. Detta var ingen möjlig väg för kvinnorna som verkade som missionärer under kongomissionens första decennier. Trots att deras övertygelse och kall förde dem precis lika långt som deras manliga kollegor följde könsnormernas begränsningar som skiljde dem från männens möjligheter med in i missionsarbetet.

I den här uppsatsen kommer de glastak som skiljde kvinnor under 1800-talets

andra hälft från de möjligheter som var förbehållna männen att studeras. Därefter kommer kvinnornas roll i det stora missionsprojektet som inleddes under samma tid att undersökas. Spräckte dessa kvinnor glastak bara genom sin faktiska medverkan eller packade de med sig samma murar som de hade omgärdats av hemma och kanske till och med spred dem i samma mening som de spred det kristna budskapet.

1.1 Syfte och frågeställning

I den här uppsatsen undersöks synen på kvinnor i Sverige under 1800-talets andra hälft i relation till samtida teologiska strömningar och den väckelsevåg som under samma tid svepte över landet. Detta för att kunna kontextualisera kring de kvinnor som deltog i det enorma projekt som missionen innebar under decennierna före och efter förra sekelskiftet, samt för att kunna undersöka hur synen på de könshierarkier man mötte på missionsfältet uttrycktes i förhållande till de normer man hade med sig hemifrån. Detta steg utanför den svenska samhällskontexten har jag valt att göra dels för att kunna följa de svenska missionärernas verklighet, men framför allt för att de egna föreställningarna om vad som är en korrekt kvinnlighet framstår tydligare i mötet med andra kulturella föreställningar. Uppsatsens specifika kontext är Svenska Missionsförbundets och deras missionsarbete i nedre Kongo.¹ Sammantaget är syftet att undersöka religion, i det här fallet kristendom som emanciperande alternativt förtryckande kraft för kvinnor som individer och grupp. Således skulle jag vilja dela upp frågeställningen för den här uppsatsen i två delar:

Vilken roll spelade kvinnorna i Svenska Missionsförbundets kongomission och vad var det för föreställningar om kvinnlighet som applicerades på det kongolesiska samhället man mötte på missionsfältet?

Vilka för kvinnor emancipatoriska respektive begränsande effekter kan kopplas till 1800-talets mission och rörelsen runt den?

¹ Svenska Missionsförbundet har i dagens läge fattat beslut om ett sammangående med Svenska Metodist- och Baptistkyrkan under det tillfälliga namnet Gemensam framtid. Det som av de svenska missionärerna kallades för nedre Kongo eller Fristaten Kongo heter idag Demokratiska Republiken Kongo.

1.2 Material och avgränsningar

Det primärmaterial som kommer att studeras här utgörs av brev, dagboksanteckningar och skildringar från missionärer som arbetade för Svenska Missionsförbundet i Kongo. Skildringarna beskriver missionsarbetet under de 25 första åren, det vill säga från 1886 till 1911. Breven och dagboksanteckningarna som använts har publicerats, dels i tidningen *Missionsförbundet* där de tjänade till att informera medlemmarna i lokalförsamlingarna som stod för missionens finansiering om hur arbetet fortlöpte. I första hand har brev och inlägg i tidningen som rör de kvinnorna som var bland de första att sändas till Kongo studerats. Det vill säga de som reste i slutet på 1880-talet, detta med baktanken att de måste ses som en sorts pionjärer i sammanhanget och därmed avgörande för de kvinnliga missionärernas roll i det fortsatta missionsarbetet. Dessutom har dagboksanteckningar från Charlotta Walldén som var missionär i Kongo i perioder mellan 1890 och 1901 kunnat användas tack vare att hennes ättlingar gav ut hennes dagbok som en del i en biografi med namnet *Kongorummet: i Charlottas fotspår*, 2011. 1911 gav Svenska Missionsförbundet ut en jubileumsskrift, *Dagbräckning i Kongo: Svenska Missionsförbundets Kongomission : illustrerade skildringar av Kongomissionärer*, i vilken man sammanfattar kongomissionens första 25 år. Författarna utgörs av missionärer som beskriver sina egna erfarenheter och verksamhetens utveckling i tematiskt indelade kapitel. De primära källorna är alltså tillkomna i olika syften vilket måste tas i beaktning när de studeras. De brev som publicerades i *Missionsförbundet* vittnar visserligen om personliga upplevelser och känslor men de är formulerade för att kunna publiceras och läsas av alla Missionsförbundets medlemmar och man kan därför förutsätta att missionärerna har sållat bland sina intryck och förmedlat en bild som de ansåg passade. *Dagbräckning i Kongo*, jubileumsskriften är skriven i retrospektiv och används här för att få en mer övergripande bild av hur verksamheten i Kongo utvecklades samt över missionärernas syn på sin egen roll och de kongoleser man arbetade med och gentemot. Dagboksanteckningarna från Charlotta Walldén är lite speciella i sammanhanget, eftersom de är publicerade drygt hundra år efter att de nedtecknades och därmed också utan Charlottas vetskap. Charlottas skildringar är alltså nedtecknade enbart för henne

själv och har därmed inte passerat det filter som en tänkt publicering utgör för författaren i fråga.

Vissa texter ur primärmaterialet har även använts som källor för att få fram konkreta fakta om Missionsförbundets arbete i Kongo till de delar av uppsatsen som inte inbegriper analys. Gällande de källor som utgör uppsatsens sekundärmaterial rör det sig i huvudsak om forskningspublikationer som ur olika vinklar studerat 1800-talets kvinnoideal i förhållande till kristendomen samt kvinnor i väckelse- och missionsrörelsen. Dessa källor har i huvudsak använts för att positionera analysen i en ideologisk kontext samt som källor till teoretiska utgångspunkter. Sekundärmaterialet och de forskare och författare som står bakom kommer att presenteras löpande.

1.3 Metod

I arbetet med den här uppsatsen har jag utgått från en genushistorisk analytisk metod, då det är av samhället konstruerade kvinnoroller som jag vill undersöka. Därför utgörs uppsatsen också till stor del av en idéhistorisk contextualisering som syftar till att skapa underlag för den analys av primärmaterialet som utgör uppsatsens senare del. Samtidigt är det en kvinnohistorisk studie, då en del av syftet är att undersöka just kvinnors erfarenheter av ett visst skeende i historien. Varför har då kvinnohistoria ett syfte i sig, om man som jag inledningsvis hävdar att det var kön som konstruktion som skulle undersökas? Dessa två perspektiv behöver dock inte stå som motsatser. Det faktum att individen då som nu är tvungen att förhålla sig till vad samhället i stort har för bilder av vad det innebär att vara av ett visst kön innebär också att vårt kön är en faktor som spelar roll för hur vi upplever en situation. Därför finns det mening med att som i det här fallet inte bara titta på missionärers erfarenheter utan specifikt kvinnliga missionärer. Perspektiven är alltså på ett sätt beroende av varandra i det att man för att kunna förstå varför kvinnliga missionärers erfarenheter kan skilja sig från deras manliga kollegors måste titta på vilken bild av kvinnlighet som de levde med och på ett eller annat sätt var tvungna att förhålla sig till.

När primärmaterialet analyserats har alltså båda dessa perspektiv funnits med. Dels har beskrivningar av missionsarbetets upplägg och kvinnornas roll i det studerats i

syfte att identifiera könskodade strukturer och bilder av kvinnlighet som de kvinnliga missionärerna levde med. Dels kommer kvinnornas egna narrativ och levnadsöden att analyserats i syfte att förstå kvinnornas perspektiv på sin egen situation. Främst är det en historisk textanalys som har gjorts då primärmaterialet utgörs av drygt hundra år gamla brev, tidningsartiklar, dagboksanteckningar och tryckta skildringar av missionsverksamhet. Avgörande för analysen av primärmaterialet är den kontextuella grund som läggs i uppsatsens andra avsnitt, detta avsnitt är skrivet som en diskursanalys byggd på tidigare forskning och kan därför även läsas som en del i presentationen av forskningsläget.

1.4 Teoretiska utgångspunkter och centrala begrepp

Centralt för den problemformulering som jag i den här uppsatsen valt att utgå ifrån är förhållandet mellan könsstrukturer i ett samhälle och det religiösa ramverk inom vilket samhället i fråga befinner sig. Inger Hammar disputerade i historia vid Lunds universitet 1999 med avhandlingen *Emancipation och religion: den svenska kvinnorörelsens pionjärer i debatt om kvinnans kallelse ca 1860-1900*, och var därefter delaktig i flera forskningsprojekt där den religiösa dimensionen av svensk kvinno- och genushistoria uppmärksammats. Hammars genomgående tes för sitt forskningsarbete har varit att man genom att titta på hur religiösa strömningar påverkar samhället kan skapa en mer heltäckande bild av hur kvinnors emancipatoriska utveckling har gått till.² Hammar menar vidare att synen på kristendomen som ett hinder för kvinnlig frigörelsekamp i Sverige, vilket hon menar rotar sig i en övertygelse om att kvinnlig emancipation och sekularisering har vart två starkt sammanlänkade samhällsutvecklingar, inte behöver vara den enda sanningen. Detta menar Hammar har lett till att de tidiga kvinnorrättspionjärernas tydligt religiösa förankring och befrielseologiska argumentation har hamnat i skymundan.³ Inger Hammars tonvikt vid att religionen är en

²Hammar, Inger, 'Kvinnokall och kvinnosak: några nedslag i 1800-talets debatt om genus, medborgarskap och offentlighet', *Kvinnor på gränsen till medborgarskap : genus, politik och offentlighet 1800-1950*, S. 116-148, 258-266, 2001 s 117.

³Hammar, Inger, *Emancipation och religion: den svenska kvinnorörelsens pionjärer i debatt om kvinnans kallelse ca 1860-1900*, Carlsson, Diss. Lund : Univ.,Stockholm, 1999 s 32-33.

oundviklig aspekt att väga in när man studerar ett samhälle som är så starkt präglad av religion som Sverige på 1800-talet var, har varit centralt för mitt val av perspektiv på de skeenden jag studerar här. Dessutom skulle jag vilja använda hennes tes som motivering till varför kvinnors engagemang i missionen är en bit svensk historia som är värd att belysa. Kristendomen i stort hade fortfarande ett enormt inflytande över det svenska samhället under 1800-talet och Väckelserörelsens framfart under seklets andra hälft bidrog till att ytterligare en religiös dimension etablerades. Därför är det just den religiöst betingade kvinnorollen som är uppsatsens undersökningsobjekt.

Några för den här uppsatsens undersökningsområde centrala begrepp behöver här genomgå en närmre granskning. Centralt för att förstå det könskodade samhälle som det svenska utgjorde vid tiden för missionens uppkomst, är den diskurs som delar in samhället i offentligt och privat. Anna Jansdotter diskuterar begreppsduon offentligt och privat i sin avhandling om räddningsarbetet bland prostituerade i Sverige i slutet av 1800-talet. Hon beskriver begreppen som en förklaringsmodell för det dåtida samhällets könshierarki, där kvinnans utrymme, det privata begränsas av samhällets normer och föreställningar. En sådan uppdelning gjordes till ideal av borgerlighet och kristet etablissemang. Om mannen visade sin status i samhället genom att ta plats i offentligheten och uttrycka sig, vann kvinnan samma status och uppfyllde det kall som förknippades med hennes kön genom att inte överskrida de murar som denna segregeringsideologi markerade. Att samhället inte var så tydligt uppdelat i praktiken vet vi, men vilka ideologiska föreställningar som florerar i ett samhälle säger ändå mycket om hur ett samhälle fungerar. Något som är särskilt intressant för den tematik som behandlas här är vilken roll de kvinnor som ägnade sig åt välgörenhetsarbete fick. Att de rörde sig utanför hemmet och den egna familjens kretsar trots att de i många fall tillhörde samhällets övre skikt som i större utsträckning påverkades av de här idealen gör att man kan fråga sig vart i den här till synes uppdelade världen man ska placera välgörenhet? Å ena sidan skulle kunna se kvinnors engagemang i sådana typer av verksamheter som ett steg ut i det publika, man syntes och hördes på ett nytt sätt, och gjorde genom sina handlingar socialpolitiska ställningstaganden. Å andra sidan, menar sociologen Steven Buechler som studerat den amerikanska kvinnorrättsrörelsens uppkomst, kan man se rollen som filantrop som en utvidgad och cementerad version av

den domesticerade kvinnorollen lik väl som en utmaning av den.⁴ Buechler pekar även på andra effekter för kvinnlig emancipation som skulle kunna härledas till organiserad religion och välgörenhetsarbete. Engagemanget ledde till att kvinnor organiserade sig i homosociala grupper vars egentliga syfte kanske var att brodera dukar att sälja till förmån för missionen i Afrika, men genom sådana grupper skapades också nätverk som gav kvinnor en chans att ta sig utanför den isolering som hemmafruidealet annars skapade.

Man fick möjlighet att spegla de problem man mötte i sin vardag, vilket i sig är föresatsen för att människor ska kunna gå samman och kräva förändring.⁵ Ytterligare ett perspektiv på kvinnors engagemang i välgörenhet runt förra sekelskiftet presenteras av Anna Jansdotter som var verksam som historiker vid Lunds universitet, i hennes avhandling om kvinnorna som engagerade sig i räddningsarbetet bland prostituerade och deras räddningsobjekt. Hon lyfter tanken om att kvinnor som genom filantropiska insatser ansåg sig verka för att höja samhällets moral, dels såg arbetet som fullt kompatibelt med kvinnliga dygder men också som ett sätt att städa upp i offentligheten och därigenom möjliggöra för ett eget utträde i den.⁶

Ytterligare ett begrepp är relevant att titta på i och med denna uppsats tematik är feminism. Hur kan man förhålla sig till ett ordet feminism i relation till ett ämne som mission? Lisbeth Mikaelsson är religionshistoriker och diskuterar under rubriken *Missionary Feminism* just denna relation. För att kunna diskutera ”feminism” i samband med ”mission” behöver man, menar Mikaelsson ta ett steg utanför den traditionella definitionen av feminism som förbehållet den politiska kvinnorättsrörelsen (en definition som även innebär en historisk begränsning av begreppet). Man kan naturligtvis hävda att begreppet bör hållas inom de ramarna för att inte urvattnas, men

⁴Buechler, Steven M., *Women's movements in the United States: woman suffrage, equal rights, and beyond*, Rutgers University Press, New Brunswick, 1990, s 15.

⁵Buechler, Steven M., *Women's movements in the United States: woman suffrage, equal rights, and beyond*, Rutgers University Press, New Brunswick, 1990, s 15.

⁶Jansdotter, Anna, *Ansikte mot ansikte: räddningsarbete bland prostituerade kvinnor i Sverige 1850-1920*, Brutus Östlings bokförlag Symposion, Diss. Lund : Univ., 2004, Stockholm, 2004, s 30-31.

det är intressant att se det från ett annat perspektiv. Om man istället breddar begreppet feminism till att inbegripa personer som genom sin verksamhet ifrågasätter samhällshierarkier baserade på kön öppnas möjligheter att studera rörelser utanför de traditionella feministiska ramarna. Utifrån en sådan definition blir det möjligt att titta på rörelser som vid första anblicken kan tyckas mycket långt från en feministisk diskurs ur ett nytt perspektiv, exempelvis väckelse- och missionsrörelsen.⁷

2. En religiöst betingad kvinnoroll

I avsnittet som följer kommer religionens inflytande på 1800-talets könsroller att studeras utifrån tidigare forskning. Hur påverkade dåtidens teologiska strömningar synen på kön och vilka andra förändringar i samhället spelade in?

2.1 1800-tal Kristendom och kvinnoideal

För att kunna utforska den ideologiska och teologiska kontext som de kvinnor som engagerade sig i missionsverksamhet levde och verkade i behöver flera rådande samhällsnormer och kristna dogmer studeras närmare. För att förstå 1800-talets teologiska klimat i Sverige, och kvinnors roll under samma period är det en man som det finns anledning att återkomma till, trots att han levde och verkade 400 år tidigare. Martin Luthers tolkningar av den kristna läran ges under 1800-talet ett utökat utrymme i den teologiska samhällsdebatten. Teologerna i Lund försökte stärka statskyrkans ställning genom att åter betona Luthers fokus på samhällets skikt och kyrkans och prästerskapets status. Luthers skrifter översattes och trycktes i en ständigt ökande omfattning. I Uppsala var det en bokstavlig tolkning av Bibeln där apostlarna och andra författare till skrifterna skulle ses som den helige Andes direkta språkrör som försvarades. Samtidigt som dessa nylutherska och konservativa strömningar upptog stort utrymme i svensk 1800-talsteologi spirade andra idéer som skulle få stor betydelse för kristendomens och samhällets utveckling. Historiekritiska röster som menade att

⁷Mikaelsson, Lisbeth, 'Gender politics in female autobiography', *Gender, race and religion : Nordic missions 1860-1940.*, S. 35-51, 2003, s 37-38.

Bibeln skulle tolkas utifrån sin kontext och att Jesus som historisk person kunde utforskas utan att det behövde upplevas som ett hot mot den kristna läran höjdes runt 1800-talets mitt.⁸

Centralt för området som undersöks här är 1800-talets religiöst manifesterade könsroller. För att studera dem närmare återkommer vi som utlovat till Martin Luther och hans syn på hur samhället skulle konstitueras i enlighet med Guds vilja. I sin syn på kvinnan grundade Luther sitt perspektiv på berättelsen om hur det är kvinnan som faller för ormens frestelse i första Mosebok, alltså är kvinnan den mer lättleda av de två könen, den mindre intelligenta. Genomgående för Luthers syn på samhället är att var sak har sin plats och så även mannen och kvinnan. Mannen med sitt vidare intellekt är överordnad och anpassad. Kvinnans kall knyts naturligtvis till det upphöjda moderskapet, men det kunde enligt Luther finnas undantag som legitimerade ett utträdnade i det offentliga.⁹ Kvinnor kunde bli kallade att uppträda i en offentlig sfär som språkrör för sakrala budskap. Viktigt i sådana undantagsfall var en ödmjukhet inför den egna rollen som just Guds redskap.¹⁰

Det var alltså den här religiösa diskursen som betonade könens olika uppgifter och status i samhället som mötte de första pionjärerna för kvinnlig emancipation i Sverige under 1800-talet. Med den välkända författaren Fredrika Bremer i spetsen höll sig de första som försvarade kvinnors rätt att delta i det svenska samhället ändå inom det protestantiska ramverket. Genom det första organet för kvinnorättsfrågor i Sverige, *Tidskrift för hemmet* som utkom för första gången 1859, presenterade man nya perspektiv på kristendomens könsmonster. Kvinnorna i redaktionen ansåg att legitimiteten för alla människors frigörelse fanns i det kristna budskapet, men att urgamla traditioner och tolkningar hade ställt sig i vägen för kvinnors möjligheter att åtnjuta den frigörelse som frälsningen innebär. Genom att ansluta sig till den

⁸Hammar, Inger, *Emancipation och religion: den svenska kvinnorörelsens pionjärer i debatt om kvinnans kallelse ca 1860-1900*, Carlsson, Diss. Lund : Univ., Stockholm, 1999 s 50-53.

⁹Hammar, Inger, 'Protestantism and women's liberation in 19th century Sweden', *Gender, race and religion : Nordic missions 1860-1940.*, 2003 s 21-22.

¹⁰Ibid, s 22-23.

historiekritiska bibeltolkningen kunde man hävda att den förtryckta kvinnan var en rest från tiden före Kristus, att det Nya Testamentets budskap om alla människors likhet inför Gud drog ett streck över den tidigare synen på kvinnan, som 1800-talets kvinnorrättspionjärer omnämner som *orientalisk*. Man hävdade att kristendomen i modern tid måste förstå att ta avstånd från dogmer som skapats i en tid av polygami och slaveri.¹¹

Den svenska statskyrkan har sedan reformationen och ända in på 1900-talet i enlighet med Luthers idé spelat en avgörande roll för det svenska folkets bildning. Bildning för både flickor och pojkar, bildning som skulle fostra dem till goda kristna. När folkskolestadgan fastslogs 1842, lika för bägge könen höjdes enstaka röster bland prästerskapet som oroades över att lika skolgång skulle kunna öppna dörrar till offentligheten för flickor. Majoriteten var dock positiv till lika läroplan och så blev det, under tiden som följde ställde sig den religiösa eliten bakom flertalet reformer som syftade till höja utbildningsnivån även för flickor. De som vurmade för flickors utbildning var av den uppfattningen att kvinnors moral, som skulle stärkas genom utbildning hade stor inverkan på samhällets moraliska uppbyggnad. Samma argument användes av kvinnorna bakom *Tidskrift för hemmet* när de vid upprepade tillfällen uppmanade staten att ta flickors utbildning på allvar trots att den inte genererade några "direkta vinster" i form av tjänstemän, utbildning för kvinnor var en investering i den privata sfären och genererade indirekt vinst genom nästa generation som skulle fostras av lärda mödrar.¹²

2.2 Industrialisering och segregering

Separata sfärer som ideal könsordning var ett etablerat tankemönster långt utanför de teologiska fakulteterna och intellektuella debattörernas världsbild. Förklaringen till 1800-talets fokus på könssegregering är naturligtvis inte enbart att den är en produkt av nylutheransk teologi, den begynnande industrialiseringen har en stor roll att spela precis som i de flesta andra skeenden i samhället under seklet. I agrarsamhället, som en

¹¹Ibid s 29.

¹²Hammar, Inger, *Emancipation och religion: den svenska kvinnorrörelsens pionjärer i debatt om kvinnans kallelse ca 1860-1900*, Carlsson, Diss. Lund : Univ., Stockholm, 1999, s 80-89.

absolut majoritet av Sveriges befolkning tillhörde långt in på 1900-talet, var en strikt könsuppdelning en praktisk omöjlighet men den nya urbaniserade medelklassens diskursiva makt gjorde könssegregation till ett dominerande ideal långt utanför den egna klassen. En domesticerad kvinna och en offentligt agerande man blev helt enkelt statussymboler och klassmarkörer i tiden.¹³ Idealbilden av familjen och familjebildning ändrades också i och med det nya århundrades intåg. Från att tidigare ha inbegripit hela det arbetskollektiv som krävdes för att sköta ett jordbruk började medelklassen att bilda det vi idag kallar för kärnfamiljer. Kärlek som grund för äktenskap är också det en modernitet som introduceras och så småningom idealiseras, man ska också börja älska sina barn på ett nytt sätt. I alla fall skulle modern ömma om sina barn för att uppfylla sin plikt och markera att hon tillhörde en civiliserad och modern samhällskategori.¹⁴

Industrialiseringen innebar naturligtvis stora förändringar även för de kvinnor som inte tillhörde den nyborna och könssegregerade medelklassen. Skötseln av ett jordbruk hade krävt hela familjens arbetsinsats, de nya fabrikerna efterfrågade i första hand mannens. Kvinnornas roll i den nya penningekonomin blev omtvistad. Få kvinnor hade råd att stanna hemma och uppfylla idealen som hemmets ljus och familjens moraliska ledstjärna. Samtidigt minskades kvinnornas möjlighet till försörjning utanför hemmet i takt med att samhällets besatthet av könskodade sfärer och arbetsuppgifter ökade. Industrialiseringen och penningekonomin innebar att det inkomstbringande arbetet i stor utsträckning flyttade ut från hemmet, det oavlönade hushållsarbetet blev kvinnornas och makten över familjens ekonomi hamnade på ett nytt sätt i den lönearbetandes händer, i mannens ficka. Att kvinnornas arbetsinsatser nedvärderades innebar även att de kom att utgöra ett hot mot männen i och med att de fick sämre betalt och alltså var billigare för arbetsgivarna. För 1800-talets män fanns det alltså flera anledningar att bibehålla ett könssegregerat samhälle.¹⁵

¹³Larsson, Maja, 'Om en kvinna som befunnits tillhöra genus masculinum: synen på kön, klass och sexualitet i 1800-talets medicin och kultur.', Lennerhed, Lena (red.), *Från Sappho till cyborg: idéer om kön och sexualitet i historien*, Gidlund, Hedemora, 2006 114-115.

¹⁴Caine, Barbara & Sluga, Glenda, *Europas historia 1780-1920: ett genusperspektiv*, Natur och kultur, Stockholm, 2003 s 61.

¹⁵Caine, Barbara & Sluga, Glenda, *Europas historia 1780-1920: ett genusperspektiv*, Natur och kultur, Stockholm, 2003 s 69-71.

Ideologiskt stöd för ett samhälle byggt på separata uppgifter för könen söktes från 1800-talets mitt även i vetenskapen, särskilt den medicinska. Kvinnans vekhet i fysisk bemärkelse antogs vara densamma mentalt och själsligt. Barnafödande och ammande, menade man var tydliga indicier på att kvinnor var menade att bevara släktet, medan männen som inte styrdes av sin reproduktivitet på samma sätt var menade för progression.¹⁶ När forskare på 1840-talet upptäckte menscykeln och att den precis som hos djuren påverkar kvinnors sexualitet drogs slutsatsen att kvinnor i högre utsträckning än män var styrda av naturen och inte den egna viljan. Samma rön användes för att teoretisera kring skillnader mellan människor baserat på klass och geografiskt ursprung. Man menade att kvinnor i vad man ansåg vara högre stående klasser och kulturer lärt sig kontrollera sin djuriska sida och därför var att betrakta som mer civiliserad och närmre mannen. Separata sfärer för män och kvinnor ansågs vara ett stadium av långt framskriden utveckling. I proletariatet liksom hos de ej ännu civiliserade folken levde och arbetade man sida vid sida.¹⁷

Att de många ogifta kvinnorna i samhällets övre skikt behövde sätt att försörja sig blev ett incitament för att utvidga det möjliga spektra av tänkbara karriärer för kvinnor något. Tjänster som kassörskor på post och bank blev möjliga alternativ på 1870-talet. I takt med telefonins utbredning öppnades möjligheter även där. Sjuksköterska och folkskolelärarinna var fortsatt populära alternativ som krävde utbildning. 1870 ställdes universitetens dörrar på glänt för kvinnliga studenter, efter avlagd examen fanns det dock inte många i samhället som efterfrågade kvinnliga akademiker, högre statstjänstemän var uteslutande män fram till 1923. För gifta kvinnor såg läget annorlunda ut, de var omyndiga fram till 1920 och även om det inom vissa yrken som sköterskor och lärarinnor var möjligt att arbeta även som fru hade man ingen

¹⁶Larsson, Maja, 'Om en kvinna som befunnits tillhöra genus masculinum: synen på kön, klass och sexualitet i 1800-talets medicin och kultur.', Lennerhed, Lena (red.), *Från Sapfo till cyborg: idéer om kön och sexualitet i historien*, Gidlund, Hedemora, 2006, s 112-113.

¹⁷Larsson, Maja, 'Om en kvinna som befunnits tillhöra genus masculinum: synen på kön, klass och sexualitet i 1800-talets medicin och kultur.', Lennerhed, Lena (red.), *Från Sapfo till cyborg: idéer om kön och sexualitet i historien*, Gidlund, Hedemora, 2006, s 118-119.

laglig rätt att själv förfoga över sin lön.¹⁸

2.3 Filantropi och feminiserad religiositet

Under 1800-talets andra hälft drar en våg av religiöst uppvaknande över stora delar av Europa och USA. De nya kristna folkrörelserna som i Sverige hämtade inspiration från en genom kommunikationstekniska innovationer expanderande omvärld organiserade sig både inom statskyrkan (Evangeliska Fosterlandsstiftelsen) och i separatistiska samfund, olagliga innan konventikelplakatets avskaffande 1858.¹⁹ Centralt för dessa nya komuniteters självbild och därmed också avstånd från traditionell kyrklighet var vikten av den personliga tron. De frälsta skulle vara aktiva medlemmar och inte bara passivt deltagande "kulturkristna", anslutna till statskyrkan genom födseln. Att genom sina handlingar skapa förutsättningar för andra människor att även de vända sig till Jesus betonas som en viktig del av det kristna livet. Det är i den här tankegången som de väckelsekristnas sociala engagemang och missionsarbetet grundas.²⁰ Missionen och väckelserörelsen kommer att studeras mer ingående i kommande avsnitt.

När industrin fick fäste i Sverige, något senare än i övriga Europa och människor började flytta in till städerna flyttade de också från den sociala trygghet som jordbrukssamhället hade inneburit för många. Fattigdom och sociala problem utgjorde en ständigt ökande del av stadsbilden. En som såg misären var Fredrika Bremer som på 1840-talet hade gjort sig ett namn som en av de första stora kvinnliga författare i Sverige. Hon ansåg att den lutheranska traditionens snäva syn på kvinnans kall som hustru och mor inte hängde med in i den nya tiden utan behövde utvidgas. De ogifta medelklasskvinnorna ökade i antal och Bremer riktade sig till dem i en uppmaning, se samhällets svaga som era barn! Filantropi skulle bli de sysslösa fröknarnas kall. Att kvinnor uppmanades att korsa klassgränser och ge sig ut i det offentliga för att hjälpa till

¹⁸Sarja, Karin, "*Ännu en syster till Afrika*": *trextiosex kvinnliga missionärer i Natal och Zululand 1876-1902*, Svenska institutet för missionsforskning, Diss. Uppsala : Univ., 2002, Uppsala, 2002, s 48-49.

¹⁹Konventikelplakatet var det lagstadgade förbud mot religiösa möten utan närvaro av präst som reglerade den svenska religiositeten från 1726. Hammar s 54.

²⁰Jansdotter, Anna, *Ansikte mot ansikte: räddningsarbete bland prostituerade kvinnor i Sverige 1850-1920*, Brutus Östlings bokförlag Symposion, Diss. Lund : Univ., 2004, Stockholm, 2004, s

väckte kontrovers. De som upprörts över att kvinnor vid seklets mitt tänjde på modersrollen till att innefatta omsorg för både prostituerade och fängelsekunder fick med tiden stilla sig. För precis som Fredrika Bremer förutspådde på fyrtioalet ökade behovet av kvinnornas hjälp stadigt. Vålgörenhet skulle bli en liten lucka i den annars så stadiga mur av som omgärdade den välbärgade klassens kvinnor under 1800-talets andra hälft.²¹

I inledningen till antologin *Kristen Manlighet* från 2008 omnämner redaktören Maria Werner en tes som använts som utgångspunkt för forskningsprojektet bakom boken. Man menar att samhällsutvecklingen under artonhundratalet i Europa och USA ledde till vad man kallar för en feminisering av kristendomen. Detta ges flera förklaringar som är knutna till redan tidigare omnämnda förändringar i samhället. I och med att den homogena statsreligionen började uppluckras av de frälsta skarornas utbredning blev religionen något som individen kunde ta ställning till. Att väckelserörelsen betonade individens bekännelse kan paradoxalt nog ses som en bidragande orsak till sekulariseringen i Sverige. Detta i samband med att liberala tankar om samhällets uppbyggnad fick starkare fäste hos de växande städernas borgerskap. Man började se religionen som personlig, och med det flyttade den in i den privata sfären där också kvinnorna befann sig. Tidens obundet tänkande mansideal blev oförenligt med kristendomens bud och dogmer. Statistiken visar samma trend, kyrkbänkarna både i statskyrkan och de nybildade samfundet dominerades av kvinnor. Religion hade blivit kvinnogöra.²²

3. Väckelse och Mission

Följande avsnitt koncentreras på kvinnors roll i väckelserörelsen och etableringen av nya samfund för att sedan fokusera på hur kvinnor engagerade sig för missionen.

²¹Hammar, Inger, 'Kvinnokall och kvinnosak: några nedslag i 1800-talets debatt om genus, medborgarskap och offentlighet', *Kvinnor på gränsen till medborgarskap : genus, politik och offentlighet 1800-1950.*, S. 116-148, 258-266, 2001 s 125-126.

²²Werner, Yvonne Maria (red.), *Kristen manlighet: ideal och verklighet 1830-1940*, Nordic Academic Press, Lund, 2008, s 10.

Slutligen ges en översiktlig bild av Svenska Missionsförbundets grundade och uppstarten av missionsarbete i Kongo.

3.1 Kvinnor i väckelserörelsen

Frikyrkorna etablerade sig i Sverige i mitten av 1800-talet som en del av vad man brukar kalla för den svenska folkrörelsen, som även innefattar arbetarrörelsen och nykterhetsrörelsen. Tillsammans brukar dessa tre omnämnas som viktiga faktorer i Sveriges utveckling mot demokrati. I och med denna uppburna position i historieskrivningen och med vetskapen att så mycket som två tredjedelar av den sammantagna rörelsen bestod av kvinnor är det förvånansvärt hur lite utrymme som getts åt de aktiva kvinnorna i frikyrkornas historia. Ingrid Åberg har försökt förklara detta genom att studera genusstrukturer i frikyrkliga organisationer. När Missionsförbundet, vars historia vi kommer att återkomma till, bildade en rikstäckande organisation för sina lokala församlingar 1878 var en röst per medlem när församlingarna skulle fatta beslut föreslagen ordning. Detta radikala förslag verkar dock inte ha nått så långt som till generell praxis i lokalförsamlingarna. Det som jubileumsskrifter och årsböcker förtäljer är att könsmaktsordning rådde även inom de nytänkande frikyrkorna. Männens predikade, satt i styrelser och fattade beslut. Tydligt är dock att ju mer rörelsen organiserades och formade samfundsstrukturer, desto mer försvinner kvinnorna ur dokumentationen.²³

Var hittar vi då de väckelsekristna kvinnornas historia, den som inte finns med bland alla beskrivningar av teologiska tvister mellan män? Och varför försvann kvinnorna från den verksamhet som av deras samtid ansågs vara värd att dokumentera? Vad Åberg konstaterar är att väckelserörelsen under 1800-talets andra halva gick från en oerhört progressiv, löst definierad och till och med olaglig rörelse till att vid seklets slut vara en accepterad aktör i offentligheten. Denna konsolidering innebar naturligtvis även att man var tvungen att förhålla sig på ett annat sätt till rådande samhällsnormer,

²³Åberg, Ingrid, 'Att studera kvinnor i de tidiga väckelserörelserna', *Kulturdagar i Bonäs bygdegård.*, 1994, s. 23-32, 1994, s 25-26.

vilka har nämnts tidigare individualiserades i och med industrialismen. Det indirekta inflytande som kvinnor haft genom familjen som bärare av rättigheter minskade. Åberg menar även att det går att urskilja en allmän tillbakagång för kvinnors synlighet i samhället under 1890-talet.²⁴

Även om man måste leta efter kvinnornas evangelikala aktivism mellan raderna i så är det möjligt att konstatera att de kvinnliga medlemmarna betydde oerhört mycket för frikyrkornas tillkomst och etablering i det svenska samhället. Liksom att det religiöst betingade föreningslivet måste ha betytt enormt mycket för tusen och åter tusen kvinnors uppväxt, vardagsliv, värderingar och moral under en lång period. Väckelserörelsen var på intet vis undantagen från samhällets könsmaktsordning och segregeringsideologi, ändå öppnade evangelisationsprojektet nya dörrar och ruckade kanske en aning på rådande normer. Att omvända alla världens själar var ett arbete och ett kall som krävde både mäns och kvinnors uppoffring och engagemang, vilket kom att prägla bilden både av vad som var manligt och kvinnligt. Åberg pekar på hur mansidealet i alla fall inom väckelserörelsen blev mer emotionellt för att inte säga mjukt i och med rörelsens betoning av andlighet och moral. I det övriga samhället fanns det under decennierna före och efter sekelskiftet ett fokus på sedlighet, troligen till stor del på grund av folkrörelsernas utbredning. I dessa sammanhang lyftes kvinnorna fram som försvarare av dygden i samhället. Männen ansågs vara de som i större grad lockades av synd och behövde kvinnligt inflytande.²⁵ Elin Malmer och Erik Sidenvall visar även på en tendens till maskuliniserad kvinnlighet i sin studie av de budskap som fördes fram i Svenska Missionsförbundets tidning för yngre medlemmar, *Ungdomsvännen* under sekelskiftet 1900. Unga män och kvinnor uppmanades att ta upp kampen för det heliga budskapet, mod och styrka pekades ut som dygder utan könsspecificering. Ur Bibelns berättelser om män som kämpat för sin tro på den sanna Guden fick agera förebild även när det gällde att uppmana unga kvinnor att lyssna till sitt kall.²⁶

²⁴Ibid, s 30-31.

²⁵Åberg, Ingrid, 'Att studera kvinnor i de tidiga väckelserörelserna', *Kulturdagar i Bonäs bygdegård.*, 1994, s. 23-32, 1994, s 30-32.

²⁶Malmer, Elin & Sidenvall, Erik, 'Christian manliness for women?: contradictions of christian youth organization in early 20th-century Sweden', *Scandinavian journal of history (Print).*, 2009(34):4, s. [394]-413, 2009, s 399.

3.2 Kvinnliga missionärer

I tät anslutning till det stora religiösa uppvaknandet runt om det norra halvklotet under 1800-talets senare hälft drog en våg av engagemang för mission i de delar av världens som under samma tid koloniserades. Inger Marie Okkenhaug menar att en stor del av grunden till missionens genomslagskraft var att man med religiösa förtecken uppmanade kvinnor att trampa utanför könsrollernas linje. Rollen som missionär gjorde det möjligt för tusentals västerländska kvinnor att kombinera idealbilden av den kristna kvinnans dygd med ett liv som innebar utbildning, resande och hårt arbete sida vid sida med män som upplevt samma kallelse.²⁷

Missionärernas agenda kan ses som tvådelad om än sammanhängande.

Evangelisation stod självklart i centrum, man hörsammade Jesu budskap, missionsbefallningen från Matteusevangeliets tjuugoåttonde kapitel och gick därför ut i världen för att göra alla folk till lärjungar.²⁸ Kristendomen som missionärerna hade som ambition att sprida var naturligtvis färgad av deras eget kulturella ursprung. För att denna lära skulle få fäste arbetade man också i civilisationsprojektets tjänst. Detta uttrycktes genom socialt arbete i olika former. För att hedningarna skulle kunna ta del av budskapet man kom med var satsningar på utbildning och sjukvård nödvändiga. Västerländsk kultur vilket i missionärernas världsbild kan ses som synonymt med civiliserad kultur överfördes även genom sådana insatser.²⁹

Gunnar Hallingberg menar att den yttre missionen, som de svenska missionsrörelserna kallade missionsinsatser utanför rikets gränser³⁰, var en bättre arena för kvinnor som ville arbeta för kristendomens spridning då könsmaktsordningens murar inte stod i vägen på samma sätt ute på missionsfältet som i hemlandet. Vidare poängterar Hallingberg kvinnornas roll som finansiärer av missionen. Genom de hundratals

²⁷Okkenhaug, Inger Marie (red.), *Gender, race and religion: Nordic missions 1860-1940*, [Svenska institutet för missionsforskning], Uppsala, 2003, s 8-9.

²⁸Det bibelord som brukar kallas för Missionsbefallningen kommer från Matteusevangeliet 28:16-20 och lyder: "Åt mig har getts all makt i himlen och på jorden. Gå därför ut och gör alla folk till lärjungar: döpa dem i Faderns och Sonens och den heliga Andens namn och lär dem att hålla alla de bud jag har gett er. Och jag är med er alla dagar till tidens slut." Översättning från 2000, hämtat från <http://www.bibeln.se> [2012-12-18]

²⁹Okkenhaug, Inger Marie (red.), *Gender, race and religion: Nordic missions 1860-1940*, [Svenska institutet för missionsforskning], Uppsala, 2003, s 14.

³⁰Förutom Lappland som räknades till den "yttre missionen".

syföreningar som bildats i anslutning till frikyrkorna i Sverige samlades stora delar av utlandsmissionens budget in. Homosociala nätverk av stickande och broderande kvinnor blev alltså förutsättning för att det svenska missionsarbetet kunde få den omfattning det så småningom fick.³¹

Lisbeth Mikaelsson som har studerat självbiografiskt material från kvinnliga missionärer menar att det finns en starkare betoning på den personliga kallelsen som motiv för missionsuppdraget hos kvinnor än hos män. Att man pekar på en andligen upplevd uppmaning från Gud att viga sitt liv åt missionen är generellt vanligare i frikyrkliga sammanhang, men Mikaelsson menar att kvinnor betonar den subjektivt upplevda religiösa dimensionen av kallelsen mer, även om de tillhörde ett mer högkyrkligt sammanhang. Vidare menar Mikaelsson att kvinnornas gudomliga upplevelse öppnade vägar genom könsstrukturer som skulle kunna ha ställt sig i vägen mellan dem och deras kallelseuppdrag. Kallelsen gav legitimitet åt kvinnor som ville ikläda sig en religiös ledarroll, vilket rollen som missionär var, både på hemmaplan där människor läste om och tog del av missionärernas världsbild och ute på fältet.³²

Visst var rollen som missionär en ledarroll, men den mer auktoritära rollen som predikant var inte en accepterad roll för kvinnor att ikläda sig, varken i Sverige eller på missionsstationer runt om i världen. Var gränsen gick för vad som räknades som undervisning, vilket var en accepterad uppgift för kvinnor och predikan var inte alltid helt glasklart. Inte heller är Bibelns riktlinjer för kvinnornas missionära aktiviteter enhetliga. Paulus, aposteln som genom sina brev till de första kristna församlingarna runt Medelhavet kom att bli en förebild för kristna missionärer i alla tider, ger vad som skulle kunna tolkas som dubbla budskap gällande kvinnors plats i den kristna församlingen.³³ I Galaterbrevet 3:28³⁴ avvisar han könsuppdelning i kristna

³¹Hallingberg, Gunnar, *Läsarna: 1800-talets folkväckelse och det moderna genombrottet*, Atlantis, Stockholm, 2010, s 266-267.

³²Mikaelsson, Lisbeth, 'Gender politics in female autobiography', *Gender, race and religion : Nordic missions 1860-1940.*, S. 35-51, 2003, s 46-47.

³³Mikaelsson, Lisbeth, 'Gender politics in female autobiography', *Gender, race and religion : Nordic missions 1860-1940.*, S. 35-51, 2003 s 44-45.

³⁴Galatherbrevet 3: 28 *Nu är ingen längre jude eller grek, slav eller fri, man eller kvinna. Alla är ni ett i Kristus Jesus.* Översättning från 2000, hämtat från <http://www.bibeln.se> [2012-

kommuniteter “ty vi är alla ett i Jesus Kristus”. I det första brevet till Korintierna däremot återfinns det citat som oftast används som argument mot kvinnliga predikanter, här fastslår Paulus att kvinnorna i de heligas församling ska tala och underordna sig, med hänvisning till lagen samt till att det helt enkelt inte passar sig.³⁵

3.3 Missionsförbundet och Kongomissionen

Svenska Missionsförbundet bildas 1878 och tar därmed ett steg ur den till statskyrkan knutna Evangeliska Fosterlandsstiftelsen, EFS. Det nya förbundet ska utgöras av församlingar byggda på de första kristnas modell, där människor som delar tro och övertygelse gemensamt ansvarar för andligt verksamhet så som gudstjänster, dop och nattvard.³⁶ Dessutom skulle man ta ett gemensamt ansvar för spridandet av den kristna läran. Under de första åren sände man missionärer, bekostade av lokalförsamlingarna till Lappland, Ryssland, Kina, Alaska och Nordafrika. 1879 får man genom kontakter med missionsällskap i England möjlighet att skicka en missionär till det för européerna tidigare utforskade Kongo. Fram till 1886 arrangerades arbetet i Kongo i samarbete med engelska Livingstone Inland Mission. Därefter övertog Svenska Missionsförbundet hela ansvaret för den missionsstation man grundat i Mukimbungu i sydvästra Kongo, utvidgade arbetet och grundade nya stationer runt om i landets södra delar. Den motiverande tanken bakom missionsarbetet var precis som hemma övertygelsen om betydelsen av individens bekännelse, men även tanken om att den sista tiden stundade och att man genom att föra evangeliet till jordens alla folk kunde rädda dem från den yttersta domen.³⁷ Under rubriken “Varför skola vi bedrifva mission” i tidningen *Missionsförbundets* augustinumner 1888 ges ytterligare förklaringar till varför missionsarbetet är värt att lägga kraft och resurser på. Här förklaras det att

12-18]

³⁵Första Korinthierbrevet 14:34-35 *Liksom överallt i de heligas församlingar skall kvinnorna tala vid sammankomsterna: de har inte lov att tala utan skall underordna sig, som också lagen säger. 35 Om de vill ha reda på något skall de fråga sina män när de har kommit hem, för det passar sig inte för en kvinna att tala vid sammankomsten.* Översättning från 2000, hämtat från <http://www.bibeln.se> [2012-12-18]

³⁶Andreasson, Hans, *Liv och rörelse: Svenska missionskyrkans historia och identitet*, Verbum, Stockholm, 2007 s 44-47.

³⁷Andreasson, Hans, *Liv och rörelse: Svenska missionskyrkans historia och identitet*, Verbum, Stockholm, 2007 , s 58-61.

anledningen till varför folken på missionsfälten lider materiell nöd är för att de lever i andlig nöd. Så länge de lever som "djävulens lärjungar" kommer de inte att kunna uppnå välstånd. Vidare beskrivs här sambandet mellan den annalkande apokalypsen och missionen, man menar att missionärerna påskyndar Jesu återkomst genom sitt arbete då det är sagt att han ska komma igen när alla folk har omvänts.³⁸

Mission i Centralafrika var vid den här tiden inget lätt arbete. Svenskarna drabbades i mycket stor utsträckning av tropiska sjukdomar som det ännu inte fanns något effektivt medicinskt skydd emot. Under de 25 första åren av Kongomissionen avled 40 av Missionsförbundets missionärer under eller i sviterna av sitt engagemang för Kongo. Vid missionsstationerna bedrev svenskarna olika verksamheter riktade mot lokalbefolkningen, förutom det rent evangeliska ägnade man sig åt grundskola för alla åldrar och sjukvård.

För att kunna bedriva verksamheten lade man redan från början stora resurser på att studera språket som talades i regionen, kikongo. Missionärerna som anlände till Kongo lade stor möda på att själva lära sig språket och samtidigt arbetade man på att trycka ordlistor och att översätta bibliska texter.³⁹ Så småningom började man även en gång i månaden ge ut en tidning på kikongo. En stor del i arbetet med att omvända kongoleserna var att försöka förändra de seder och levnadssätt som av svenskarna uppfattades som hedniska, om detta arbete vittnas det redan i inledningen till den jubileumsskrift som utgavs efter 25-års arbete i Kongo. Vidare beskrivs det här hur väckelsen och mötet med kristendomen gjorde kongoleserna hungriga efter välstånd och utbildning och att man därför genom sitt arbete med att sprida evangelium skänker hedningarna en människovärdig tillvaro.⁴⁰

Här märks två olika teoretiska utgångspunkter hos Missionsförbundets kongomissionärer som kan tyckas motstridiga. Å ena sidan lade man stor möda på att akklimatisera sig genom språket, samt talade brett om faran i att missionera europeisk

³⁸*Missionsförbundet*, Svenska Missionsförbundet, Stockholm, 1883-1939, Nummer 8, 1888, s 80-81.

³⁹Ibid s 81.

⁴⁰Lundahl, Jakob Emanuel & Sjöholm, Wilhelm (red.), *Dagbräckning i Kongo: Svenska Missionsförbundets Kongomission : illustrerade skildringar av Kongomissionärer*, Förbundet, Stockholm, 1911, s 2-3.

kristendom, vilket diskuteras återkommande under *Missionsförbundets* första utgivningsår. Å andra sidan ser man vissa kongolesiska seder som så stora hot mot kristendomens utbredning att man talar om bekämpning och utrotning. Seder som inbegriper palmvin och dansande anses strida för mycket mot bilden av en kristen moral för att kunna inkluderas i en afrikaniserad församling. Hur man ska förhålla sig gentemot kongolesiska seder, samt vilka moraliska dogmer som har tillräckligt bibliskt stöd för att till exempel sättas upp som hinder för församlingsmedlemskap är dock inget som det råder enighet om bland missionärerna utan kom att bli ständiga föremål för debatt.⁴¹

Redan från början syftade missionsarbetet i Kongo till att grunda en självgående församlingsgemenskap, tanken bakom utbildningen av inhemska evangelister var att de skulle ta över missionerandet så småningom. Nils Westling uttrycker detta syfte tydligt i *Missionsförbundet* 1883: "Vårt mål är att göra oss själva överflödiga".⁴²

Under Kongomissionens första tjugofem år sändes hundra-trettio personer ut att efter sitt personliga kall verka för kongolesernas frälsning. Riktigt så fort gick det alltså inte att göra sig själva umbärliga, däremot lyckades man i hög utsträckning rekrytera inhemska medarbetare till missionens tjänst, 1911 hade man 127 kongoleser anställda. Av de 130 svenskar som åkte under de här åren var ungefär hälften kvinnor, deras roll i Svenska Missionsförbundets Kongomission kommer att studeras mer ingående i nästföljande avsnitt.⁴³

4. Analys och Diskussion

Här kommer primärmaterialen för uppsatsen, det vill säga brev, dagboksanteckningar och skildringar av kongomissionen från Missionsförbundets missionärer att analyseras. I den första delen läggs fokus på de kvinnliga missionärernas roll i verksamheten samt på deras egna perspektiv på den egna kallelsen. I nästföljande del flyttas fokus till missionärernas syn på de könsstrukturer de såg i de kongolesiska samhällen de var verksamma i. I diskussionen kommer analysens resultat att diskuteras med anknytning till de begrepp som lyftes i uppsatsens första del samt med bakgrund av det ideologiska ramverk som presenterats i del två och tre.

⁴¹Axelsson, Sigbert, *Kulturkonfrontation i Nedre Kongo*, Tvåväga, Uppsala, 1971, s 165-169.

⁴²Westling Nils, *Missionsförbundet*, Svenska Missionsförbundet, Stockholm, 1883-1939, Nummer 9, 1883 s 33.

⁴³Andersson, Theodor, *Korta biografier över Svenska Missionsförbundets kongomissionärer*, ur Lundahl, Jakob Emanuel & Sjöholm, Wilhelm (red.), *Dagbräckning i Kongo: Svenska Missionsförbundets Kongomission : illustrerade skildringar av Kongomissionärer*, Förbundet, Stockholm, 1911, s 393 ff.

4.1 Missionssystrar sänds till Kongo

De första kvinnorna som avskiljs, som det hette, för arbete i Kongo för Missionsförbundets räkning hette Anna Andersson, Elisabeth Karlsson och Mina Svensson. De lämnar hemlandet våren 1888 för att bege sig till Mukimbungu i sydvästra Kongo där Svenska Missionsförbundet sedan två år tillbaka ansvarar för missionsstationen. När avskedsceremonin som anordnas för dem beskrivs i tidningen *Missionsförbundet* nämns det inget om att de är de första kvinnorna som sänds till Kongo utan de lyckönskas i samma mening som de två män som åtföljer dem. Däremot skriver Elisabeths trolovade Missionär Andreae som redan är på plats vid Mukimbungu i ett brev som publiceras i *Missionsförbundet* vintern 87 att han gläder sig åt att man valt att sända ut missionssystrarna och däribland hans tilltänkta samt att “här finns mycket att göra även för kvinnor!”.⁴⁴ Vilka arbetsuppgifter Andreae menar att kvinnorna behövs för framkommer inte.

När nästa skara kvinnliga missionärer, Augusta Waxgren och Selma Westlind lyckönskas i april året därpå, 1889 sägs däremot uttryckligen att “kristna kvinnor är de enda som kan frälsa hedniska kvinnor.”⁴⁵ Genom den här meningen ges en aning till svaret på frågan om hur kvinnornas missionsuppdrag skiljde sig från männens.

Även förberedelserna inför avresan skiljde sig för kvinnor och män som skulle tjänstgöra för missionen. Männen som åkte hade i hög utsträckning utbildats vid missionskolan i Kristinehamn, somliga även vid den brittiska missionsinstitutet Harley House i London. Missionskvinnorna, som de uttryckligen kallades genomgick under missionens första år en läsårslång kurs vid Elsa Borgs, Bibelkvinnohem på Vita bergen i Stockholm. Vistelsen där skulle alltså utgöra den förberedelse man behövde för ett liv på missionsfältet. Kvinnohemmet fyllde flera funktioner, som räddningsanstalt för “fallna kvinnor”, som barnhem och med uppsökande arbete bland människorna som levde i fattigdom och misär på söder. Genom det sociala arbetet man bedrev utbildade man även kvinnor som skulle arbeta på liknande inrättningar som den på Vita bergen

⁴⁴Brev från Karl Fredrik Andreae publicerat i *Missionsförbundet*, Svenska Missionsförbundet, Stockholm, 1883-1939, Nummer 12, 1887.

⁴⁵Svenska Missionsförbundet, Stockholm, 1883-1939, Nummer 4, 1889, s 42-43.

samt då även missionskvinnor. Förutom den praktiska erfarenhet de tillskansade sig genom det diakonala arbetet de deltog i hölls bibelstudier undervisning i engelska för de som var kallade till den yttre missionen av Elsa Borg själv.⁴⁶ Vissa kvinnor hade även andra för missionsarbetet nyttiga erfarenheter och kunskaper till exempel grundläggande sjukvårds- eller lärarinneutbildning med sig ut på fältet.⁴⁷ Ur ansökningshandlingarna till kvinnohemmet på Södermalm kunde den som tänkte sig en framtid som missionär läsa svart på vitt vad det skulle innebära:

En missionskvinna måste allvarligt beräkna vad det kostar att bli missionär. Det gäller inget mindre än att ge sitt liv.⁴⁸

Redan de första kvinnorna som reste var väl medvetna om vilka risker som medföljde deras uppdrag. Anna Andersson hade varit förlovad med Lars Hammarstedt som utrest till Kongo i augusti 1886 och avlidit i vad man kallade för klimatfeber i februari året därpå. I *Missionsförbundet* publicerades en levnadsteckning med porträtt över alla missionärer som sändes. I levnadsteckningen över Anna Andersson kan man läsa att hon trots dödsbeskedet från Kongo ändå känt en stark längtan att sändas på egen hand och på grund av att hon ansågs ha fått "missionsgåvan" fick hon resa.⁴⁹

Levnadsteckningarna i *Missionsförbundet* följer i stort sett samma mönster. Missionärernas uppväxt beskrivs utifrån familjens grad av religiositet för att sedan fokusera på det egna uppvaknandet och kallet. Om Mina Svensson beskrivs särskilt hennes möte med en "zuluungling" i Stockholm som beskrev för henne i vilket armod de afrikaner som inte fått höra om Jesus levde i. Detta bär Mina med sig tills hon till sin stora lycka blir kallad som missionär i Kongo.

Varningen från bibelhemmets ansökningsblankett blev verklighet för de tre första kvinnorna som reste. Anna och Elisabeth avled båda två inom ett år efter att de hade ankommit. Elisabeth i tyfus innan hon ens hann fram till Mukimbungu och Anna

⁴⁶Beijer, Gustav, *Kongorummet: i Charlottas fotspår*, Arena, Malmö, 2011, s 14.

⁴⁷Andersson, Theodor, 'Korta biografier över Svenska Missionsförbundets kongomissionärer', ur Lundahl, Jakob Emanuel & Sjöholm, Wilhelm (red.), *Dagbräckning i Kongo: Svenska Missionsförbundets Kongomission : illustrerade skildringar av Kongomissionärer*, Förbundet, Stockholm, 1911, s 393 ff.

⁴⁸Ansökan till Elsa Borgs kvinnohem 1887, citerat i Beijer, Gustav, *Kongorummet: i Charlottas fotspår*, Arena, Malmö, 2011, s 14.

⁴⁹*Missionsförbundet*, Svenska Missionsförbundet, Stockholm, 1883-1939, Nummer 8, 1888, s 87-88.

av gulsot ett par månader därefter. Efter Elisabeths död beklagar sig henens fästman Andreae över att hon inte hann börja “ verka för att till Afrikas kvinnor bära lifvet och fridens evangelium ”⁵⁰. Ett avskedsbrev från Anna publicerades i *Missionsförbundet* efter hennes död och i det vill hon tydliggöra att hennes sjukdom inte har med klimatet att göra och att hon därför inte vill avskräcka andra från att resa till Kongo i missionens tjänst.⁵¹

För att få insyn i vad kvinnorna som verkade vid missionsstationerna i Kongo faktiskt sysslade med får vi alltså vända oss till de som ankom senare och faktiskt hann delta i verksamheten.⁵² Charlotta Walldén anlände till Mukimbungu sommaren 1890, hennes dagböcker gavs ut 2011 av hennes ättlingar.

Från början skötte Charlotta lite av varje vid stationen, hushållssysslor, omvårdnad och arbete i tryckeriet som inrättats. Vad Charlotta ansåg om hushållande som missionsarbete kan man utläsa i hennes dagboksanteckning från den 12e januari 1891:

Ofta vill det äfven kännas, som ett ganska ringa missionsarbete, att laga mat, men det måste ju äfven göras och får väl räknas till missionsarbetet om också ett indirekt sådant⁵³

I december 1890 beslutas vid en Missionskonferens i Mukimbungu att man ska påbörja en satsning för att nå ut till kvinnorna i byarna omkring. Charlotta och hennes kollega Selma Westlind får ansvaret för satsningen och försöker påbörja en kvällskurs. På grund av dålig uppslutning eftersom kvinnornas arbetsschema sträckte sig från morgon till kväll började Selma och Charlotta stoppa kvinnorna på vägen mellan fältet och byn som gick genom missionsstationen. På så vis kunde de påbörja samtal och inleda det som senare kom att utvecklas till en kvinnskola. I och med detta fick Charlotta engagera sig i “riktigt” missionsarbete, det vill säga undervisning om allt från hygien till biblisk

⁵⁰*Missionsförbundet*, Svenska Missionsförbundet, Stockholm, 1883-1939, Nummer 10, 1888, s 109-110.

⁵¹*Missionsförbundet*, Svenska Missionsförbundet, Stockholm, 1883-1939, Nummer 4, 1889, s 42-43.

⁵²Fram till 1910 dog 50 av Missionsförbundets ca 130 missionärer i Kongo, dödsfall bland deras barn oräknade. *Dagbräckning i Kongo* s 392.

⁵³Beijer, Gustav, *Kongorummet: i Charlottas fotspår*, Arena, Malmö, 2011, s 48 och 135.

historia.⁵⁴

I takt med att Missionsförbundets verksamhet i Kongo växte krävdes mer ordnade former för planering beslutsfattande. Konferenserna var ett tillfälle för missionärerna att samlas för att behandla allehanda angelägenheter som rörde verksamheten, hålla kontakten med hemmafronten varifrån resurserna kom samt för att hålla gudstjänster och andakter på modersmålet. Konferensernas deltagare utgjordes av de manliga missionsarbetarna anställda av Svenska Missionsförbundet. Vid beslut som rörde verksamhet riktad till kvinnor, skolfrågor och sjukvård hade även de kvinnliga missionärerna rösträtt.⁵⁵

Hur förhöll det sig då med familjeförhållanden bland de svenska missionärerna? Som det har sagts tidigare var två av de första kvinnorna som sändes till Kongo förlovade med andra missionärer. Genom de korta biografier som finns återgivna över alla missionärer som sändes till Kongo från starten fram till 1911 i *Dagbräckning i Kongo*, till 25-årsjubileumet förstår man att det är ett vanligt mönster. Att missionärerna bildade familj sinsemellan.⁵⁶ I den litteratur om kvinnor i missionsarbetet som har använts här diskuteras två roller, den som kvinnlig missionär och den som missionärshustru. Genomgående för de kvinnor som arbetade för Svenska Missionsförbundet är att de räknades som missionärer, eller missionessystrar, även om de gift sig med någon av manliga missionärerna alternativt var gift med någon av dem sedan innan. De var alltså egna individer vars arbetsinsats räknades, vilket vi har sett tidigare inte var självklart med tanke på den generella situationen för gifta kvinnor i 1800-talets Sverige.

En av alla de som mötte sin livskamrat under arbetet i Kongo var Charlotta Walldén. Hon gifte sig i augusti 1891 med missionären Willhelm Walldén, som även

⁵⁴Beijer, Gustav, *Kongorummet: i Charlottas fotspår*, Arena, Malmö, 2011, s 48-50.

⁵⁵Westling, Martin, 'Våra konferenser' ur *Dagbräckning i Kongo: Svenska Missionsförbundets Kongomission : illustrerade skildringar av Kongomissionärer*, Förbundet, Stockholm, 1911, s

⁵⁶Andersson, Theodor, 'Korta biografier över Svenska Missionsförbundets kongomissionärer', ur Lundahl, Jakob Emanuel & Sjöholm, Wilhelm (red.), *Dagbräckning i Kongo: Svenska Missionsförbundets Kongomission : illustrerade skildringar av Kongomissionärer*, Förbundet, Stockholm, 1911, s 393 ff.

hade varit hennes resesällskap på vägen till Mukimbungu. Kärleken till Willhelm lyser ofta igenom i Charlottas annars så religiöst allvarsamma dagboksanteckningar. Ett år efter bröllopet föddes deras första barn vid stationen, utan att Charlotta yppat ett ord om sitt havandeskap i dagboken.⁵⁷ Det tropiska klimatet var ingen bra uppväxtmiljö för svenska spädbarn vid den här tiden, före en rad medicinska upptäckter. Den lille Tobias blev efter ett tag så pass sjuk att familjen Walldén valde att resa hem till Sverige. Under rekreationsperioden hemmavid födde Charlotta ytterligare en son, men 1894 blir kallet tillbaka till Kongo för starkt. Tobias och hans lillebror placeras i noga utvalda fosterfamiljer.⁵⁸ Proceduren upprepades sedan en gång och ytterligare två av familjens barn lämnades i Sverige fram till 1902 när Charlotta och Willhelm återvände för gott med den yngsta flickan Dagmar som även hon fötts i Kongo.

Avskeden från barnen beskrivs av Charlotta som smärtsamma, men längtan tillbaka och plikten att fortsätta det arbete som påbörjats (samt rädslan att de många dödsbeskeden från Kongo skulle avskräcka nya missionärer att våga sig iväg) måste ha vägt tungt. Charlottas fortsatta liv i Sverige präglas av ett starkt engagemang för landet hon lämnat, men även av verksamhet hemmavid. Vid ett tal inför nykterhetsrörelsen i vilken hon var mycket engagerad, efter valförlusten om spritförbudet, uttrycker hon sig visserligen besviket över förlusten men samtidigt stolt och uppmanande om kvinnornas nyvunna rätt att rösta.⁵⁹

Genom att Charlottas dagbok och levnadsöde finns så ingående återgivet kan man komma de svenska kongomissionärerna åtskilligt närmare. Charlottas öde var naturligtvis hennes eget och de andra missionärernas historier ter sig kanske på ett helt annats sätt. Gemensamt måste ändå den enorma tro och övertygelse som krävdes för att ge sig iväg ha varit. Att offra allt för sin tro har alltid varit något av det största inom kristendomen och många andra religioner. Charlottas barn överlevde, alla fem, så lyckosamma var inte alla de familjer som bildades bland Missionsförbundets kongomissionärer. Den övertygelse om att deras uppdrag är det viktigaste en människa kunde ha lyser igenom i alla brev och dagboksanteckningar som delgivits här. Den

⁵⁷Beijer, Gustav, *Kongorummet: i Charlottas fotspår*, Arena, Malmö, 2011, s 58.

⁵⁸Ibid s 68-71.

⁵⁹Beijer, Gustav, *Kongorummet: i Charlottas fotspår*, Arena, Malmö, 2011, s 82-89.

övertygelsen är troligtvis en stor del till förklaringen av varför kvinnor, som Charlotta kunde avvika så radikalt från dåtida moderskapsideal.

4.2 Mötet med kvinnorna i Kongo

Vad de första kvinnorna som avskiljdes för arbete i missionens tjänst av Missionsförbundets kommitté visste om uppgiften som väntade dem vet vi inte exakt. Troligtvis var deras främsta källa för information om Kongomissionen det som berättades av de missionärer som redan fanns på plats. Deras berättelser och brev publicerades i stor utsträckning i Missionsförbundets tidning med samma namn. Under 1886 publicerades som en följetong i tidningen en beskrivning av levnadsförhållanden bland de kongolesiska folk som de första svenska missionärerna levde och verkade bland. Vad som finns beskrivet där utgjorde troligtvis en stor del av de bilder som de första svenska kvinnorna hade av vad som väntade dem.

Hur beskrivs då de kongolesiska kvinnorna i dessa tidiga skildringar? I beskrivningen av byarnas styrelseskick nämns det särskilt att ingen skillnad görs vid byarnas rådslag på om den som väcker talan i en fråga är man eller kvinna. Bara den som uttalar sig har grunder för vad hen föreslår. Om rättsväsendet nämns även att det endast är männen som kan straffas för äktenskapsbrott.⁶⁰ Vidare ondgör sig Nils Westlind som har författat levnadsteckningen över de inföddas polygama familjeliv. Familjen utgörs af flera hustrur till hvarje man. och detta ligger till grund för mycken osämja. I och med denna tradition menar Westlind försummas alla chanser till "familjetrefvna". Om familjens uppbyggnad sägs att kvinnorna kräva varsitt hus och att den äldsta bland fruarna är utsedd att se efter de yngre.⁶¹

Vad som skulle bli ett av de svenska missionssystrarna ofta beskrivet problem för de kongolesiska kvinnorna, att de ensam ansvarar för jordbruket och därmed familjens försörjning beskrivs redan här av Westlind.⁶² Den ömkan som de svenska

⁶⁰Westlind, Nils, 'Bafioti eller nedra Kongodalens befolkning', *Missionsförbundet*, Svenska Missionsförbundet, Stockholm, 1883-1939, Nummer 3, 1886, s 27.

⁶¹Ibid

⁶²Westlind, Nils 'Bafioti eller nedra Kongodalens befolkning', *Missionsförbundet*, Svenska

kvinnorna antagligen hade med sig redan hemifrån för sina afrikanska systrar speglas i Anna Anderssons dagboksanteckningar. Dessa finns publicerade i *Missionsförbundet* efter att hon avled i lungshot knappt ett år efter att hon anlant till Kongo. Hon beskriver här hur de kvinnor de stötte på i hamnstaden Banana som var deras första anhalt på vägen mot missionsstationen Mukimbungu bar på tunga bördor och såg mer betryckta ut än männen.⁶³

I Missionsförbundets jubileumsskrift över Kongomissionen, *Dagbräckning i Kongo* från 1911 beskrivs kongolesernas äktenskap som kärleklösa avtal, ingångna för nyttans skull. Genom detta avtal söker mannen ett föremål för sin lust, samt en passopp. Kvinnorna är ute efter barnen, som tillräknas hennes släkt, bostad, kläder och smycken.⁶⁴ De avancerade sederna kring hemgiften beskrivs ingående av missionärerna som författat boken till 25-årsjubiléet av missionen. Sammanfattningsvis konstateras att hemgiftens betydelse samt kvinnans ansvar över jorden ger henne status ur nyttighetssynpunkt, vilket de kongolesiska männen är villiga att erkänna. Ändå, menar missionärerna, ser han sig högt överlägsen kvinnan.⁶⁵

Sammantaget kan man ur det material som kvinnorna som verkade missionsstationerna i nedre Kongo lämnat efter sig utläsa att deras största hinder för att nå ut till de inhemska kvinnorna de är där för att utbilda och frälsa är männen. I januari 1890 skriver den då nyanlända Augusta Wargren att Wilhelmina Swensson som då hunnit lära sig kikongo behjälpligt, påbörjat undervisningen av kvinnorna i byarna runtomkring. Det är dock svårt att få kvinnornas tid och uppmärksamhet då de spenderar större delen av sin dag på fälten för att "skaffa mat till sina män".⁶⁶ I jubileumsskriften över kongomissionen, *Dagbräckning i Kongo*, ges flera exempel på

Missionsförbundet, Stockholm, 1883-1939, Nummer 4. 1886 s 49-52.

⁶³Andersson, Anna, dagboksanteckningar publicerade i *Missionsförbundet*, Svenska Missionsförbundet, Stockholm, 1883-1939, Nummer 8, 1889 s 85-88.

⁶⁴Laman, K E, 'Karaktersdrag, seder och tankesätt hos kongofolket' ur Lundahl, Jakob Emanuel & Sjöholm, Wilhelm (red.), *Dagbräckning i Kongo: Svenska Missionsförbundets Kongomission : illustrerade skildringar av Kongomissionärer*, Förbundet, Stockholm, 1911, s 22-23.

⁶⁵Börrisson, C. N, 'Släktförhållanden' ur Lundahl, Jakob Emanuel & Sjöholm, Wilhelm (red.), *Dagbräckning i Kongo: Svenska Missionsförbundets Kongomission : illustrerade skildringar av Kongomissionärer*, Förbundet, Stockholm, 1911, s 40-43.

⁶⁶Wargren, Augusta, brev daterat januari 1890, publicerat i *Missionsförbundet*, Svenska Missionsförbundet, Stockholm, 1883-1939, Nummer 5, 1890, s 99.

de kongolesiska männens kvinnosyn, hur de ställer sig skeptiska till missionärernas försök både att frälsa och lära kvinnorna läsa. En pojke som ombetts hjälpa sin mor att bära den börda hon bar på sägs ha svarat, "Är jag då en kvinna?". Denna kvinnosyn anges här som ett stort hinder för att nå ut med undervisning och budskap till kvinnorna. Men, följer det sedan, när man väl startat igång arbetet med kvinnorna kunde man konstatera att "kvinnorna ingalunda stod efter mannen i själsegenskaper"⁶⁷ Anna Bauer Philips, som har skrivit om missionsarbetet bland Kongos kvinnor i jubileumsskriften, ironiserar i sin text över de kongolesiska männens kvinnoförakt. Männens beskrivs här som förskräckta över missionärernas inverkan på kvinnorna de lever med:

Tänk om det skulle gå så långt, att de nödgades byta arbete med kvinnorna!

Bauer Philips tror sig dock förvissad om att när kristendomen nått Kongos folk till fullo kommer förhållanden att ändras. ⁶⁸

Att man var tvungen att mer aktivt söka upp kvinnorna, vilket Wargren beskrev i sitt brev från 1886, bekräftas av Anna Baur Philips. Hon beskriver här hur svårt det ska ha varit att få någon som helst kontakt med kvinnorna innan man vunnit männens acceptans. För att nå ut till kvinnorna uppsökte missionskvinnorna dem i deras vardag, pratade med dem på vägen till och från fältet. De anges här dock ha varit svårt att föra in samtalet på andliga frågor, vilket förklaras med att kvinnornas svåra situation gjort dem "slöa och liknöjda". Trots att arbetet bland kvinnorna långsamt har gått framåt bekymrar sig Bauer Philips i sin text över kvinnornas inställning till kropp och kläder:

Efter många års arbete finna vi somliga af dem lika smutsiga och nakna, som när vi först kommo ut.

Förklaringen att kvinnorna faktiskt inte äger något tyg att skyla sig med godkänns av Bauer Philips men, tillägger hon de finns de som faktiskt föredrar att gå nakna trots att de äger kläder av västerländskt snitt. Detta därför att de "ännu ej vaknat upp nog för att känna blygsel däröver." ⁶⁹

⁶⁷Flodén, S. A, 'Flickbarnhemmet vid Diadia' ur Lundahl, Jakob Emanuel & Sjöholm, Wilhelm (red.), *Dagbräckning i Kongo: Svenska Missionsförbundets Kongomission : illustrerade skildringar av Kongomissionärer*, Förbundet, Stockholm, 1911, s 306.

⁶⁸Bauer Philips, Anna, 'Arbetet bland kvinnorna och dess betydelse' ur Lundahl, Jakob Emanuel & Sjöholm, Wilhelm (red.), *Dagbräckning i Kongo: Svenska Missionsförbundets Kongomission : illustrerade skildringar av Kongomissionärer*, Förbundet, Stockholm, 1911, s 304-305.

⁶⁹ Ibid s 304.

För att angripa problemet med kvinnoförtryck från grunden och för att kunna ta hand om de flickor som missionärerna tagit sig an då de hittats utan föräldrar eller köpts fria från slaveri startade man 1896 ett flickhem. Hemmets syfte anges 1911 ha varit att stärka de kongolesiska kvinnornas status samt att fostra flickorna till "dugliga hustrur" åt de inhemska predikanter man utbildat, alternativt till utbilda dem att själva kunna arbeta för missionen på ett för kvinnor passande sätt. Flickorna skulle i största möjliga mån hållas borta från kontakter med män. När de var redo att gifta sig och fått tillåtelse till detta var den tänkta brudgummen tvungen att skriva under ett äktenskapsförord som lovade den efterlevande parten arvsrätt. 1903 blev man tvungen att avveckla hemmet på grund av att sovsjukan angripit flickorna och personalen, vilket beklagas å det djupaste, eftersom arbetet ansågs ha burit god frukt.⁷⁰

4.3 Diskussion

Genomgående för den tematik som behandlats genom uppsatsen är den segregationsdiskurs som präglade 1800-talets syn på kön. Att män och kvinnor ansågs kallade till olika uppgifter i livet framkommer tydligt både i det som här har nämnts om väckelserörelsen och missionen. Att kvinnorna trots sitt enorma engagemang för både frikyrkornas etablering och missionens utveckling är såpass osynliga i den offentliga dokumentationen av verksamheten visar tydligt denna uppdelning. De kvinnor som verkade som missionärer, och som har fått spela huvudrollen i den här studien, tog visserligen ett steg utanför vad som egentligen var möjligt för en svensk kvinna på 1800-talet, men hur tog de detta steg? Vad som här har framkommit gällande missionsarbetets könsuppdelning ger en aning om i vilken egenskap kvinnor sändes som missionärer för Svenska Missionsförbundet till Kongo. Det som sägs i *Missionsförbundet* i samband med att kvinnorna sändes är att kvinnor behövdes för att frälsa andra kvinnor. Vilket även är intrycket man får av hur de kvinnliga missionärerna

⁷⁰Flodén, S. A, 'Flickbarnhemmet vid Diadia' ur Lundahl, Jakob Emanuel & Sjöholm, Wilhelm (red.), *Dagbräckning i Kongo: Svenska Missionsförbundets Kongomission : illustrerade skildringar av Kongomissionärer*, Förbundet, Stockholm, 1911, s 307-310.

själva beskriver sina arbetsuppgifter och egna prioriteringar. Upplägget för utbildningsåret på Elsa Borgs bibelkvinnohem stämmer väl överens med den bild av ett kvinnoideal som omfamnar samhällets svaga som sin barnaskara vilket beskrevs i uppsatsens tidigare del. De områden inom vilka kvinnliga missionärer tilläts ha inflytande över vid missionskonferenserna styrker samma slutsats. Missionsförbundets kongomission opererade inom en könssegregerad diskurs.

Om man vrider perspektiven en aning och börjar med att konstatera att vi alla lever i en idévärld som det är oerhört svårt att ta ett steg ut ifrån och därifrån studera sin egen position. Könsroller kan vara en del av en sådan idévärld, en del av vad individen behöver anpassa sig efter för att accepteras i ett sammanhang. Att de kvinnliga missionärernas arbetsinsats riktades mot kvinnor och barn kan ha bidragit till att legitimera deras medverkan. Å andra sidan verkar det inte ha förekommit någon öppen diskussion om lämpligheten i att sända kvinnor som missionärer, vilket utifrån omvärldens syn på passande verksamhetsområden för kvinnor i sig kan tyckas anmärkningsvärt. Att kvinnor skötte verksamhet riktad till kvinnor kan också ses som en praktisk uppdelning. Det hade antagligen varit svårt, för att inte säga omöjligt för de manliga missionärerna att nå ut till de kongolesiska kvinnorna på samma sätt som deras kvinnliga kollegor så småningom lyckades med. Att kvinnorna överhuvud taget hade någonting att säga till om, det vill säga begränsad rösträtt vid missionskonferenserna är även det i sig anmärkningsvärt. Då i ljuset av att vi här befinner oss trettio år innan kvinnor hade någonting att säga till om i det svenska samhället i stort. Det finns fler exempel att lyfta här, som att de kvinnliga missionärernas brev och levnadsteckningar ges ett självklart utrymme i *Missionsförbundet*. Konstateras bör alltså att en traditionellt kristen patriarkal struktur i det här fallet inte helt överskuggar de jämlikhetsideal som väckelsen ville ingjuta i den egna rörelsen och i samhället i stort, men, bör det tilläggas det går att urskilja ett spänningsförhållande däremellan. Detta spänningsförhållande finns det anledning att återkomma till.

Om man tittar på den bild av det kongolesiska samhället som de svenska missionärerna målar upp i olika skildringar så ser man hur mycket enklare det är att peka på könsmaktsordningen i en annan kultur än den man själv lever i. De svenska

missionärerna beskriver återkommande den ojämnt fördelade arbetsbördan hos kongoleserna, vilket naturligtvis måste ha haft en otroligt negativ inverkan på de kongolesiska kvinnornas vardagsliv. Vidare beskriver man de kongolesiska männens försök att hålla kvinnorna ifrån missionärernas försök till utbildning och därmed kontrollera dem. Samtidigt som detta kan, och kanske bör ses som exempel på hur man identifierar en förtryckande struktur och ställer sig på den svaga partens sida går det också att se exempel på en annan inställning till de könsroller man konfronterades med i Kongo. Betoning på den vid den här tiden i Sverige och övriga Europa så omhuldade sedligheten appliceras på beskrivningen av kongolesernas levnadsförhållanden och kontrasterar mot den uttalade ambitionen att inte missionera "Europeisk kristendom". Även den egna idealbilden av familjebildning där det monogama kärleksäktenskapet upplyfts letar sig in mellan raderna i det evangelikala budskapet. För visst kan polygama äktenskap vara ett led i ett systematiskt kvinnoförtryck, men det är inte det som utmålas som ett problem av svenskarna utan avsaknaden av "familjetrefvnad".

För att återgå till frågeställningen och därmed även det spänningsförhållande mellan en i grunden patriarkal tradition och en progressiv folkrörelse med uttalat jämlikhetsideal. Hur kan man se på väckelse- och missionsrörelsen i förhållande till kvinnors frigörelse? Jag skulle vilja börja med att ställa mig helt bakom Inger Hammars utgångspunkt, - om vi exkluderar kristendomens historia i Sverige från de svenska kvinnornas rättighetshistoria så missar vi en rad stora, både positiva och negativa aspekter. Fredrika Bremer och hennes anförvinters sätt att vrida på de bibliska budskapen i eget syfte och därigenom skapa sig en befrielseologisk plattform för sina rättighetsanspråk är ett tydligt exempel på hur religionen använts för att ifrågasätta patriarkatet i den svenska kvinnorrörelsen. De kvinnliga missionärer vars liv och verksamhet har studerats här kan kanske inte räknas till en svensk kvinnorrörelse, men, skulle jag vilja hävda de är en del av de svenska kvinnornas emancipationshistoria. De agerade visserligen inom en könssegregerad idévärld, men de bröt samtidigt mot en rad andra föreställningar om hur en respektabel kvinna skulle leva sitt liv. Genom att deras berättelser och brev publicerades måste de ha agerat förebild för tusentals svenska kvinnor som därigenom såg kvinnor ta plats i ett publikt sammanhang. Utifrån ett

nutida perspektiv kan det tyckas avigt att ens omnämna frikyrkliga kvinnoideal och feminism i samma mening, men om man istället utgår från deras samtid och den breda definition av feminism som presenterades i teoridelen ser man de frälsta kvinnornas verklighet och verksamhet ur ett annat perspektiv.

När man ställer verkligheten för svenska kvinnor i slutet av artonhundratalet bredvid missionärernas beskrivningar av kongolesiskt kvinnoförtryck är det lätt att ropa dubbelmoral. Det kan man förvisso hävda att det är men för att få en bild hur mycket enklare det ofta är att engagera sig i en orättvisa man upptäckt på andra sidan jorden än den man själv lever i varje dag är det bara att se sig omkring i dagens svenska verklighet. Svenska kvinnor som uttrycker sig i offentligheten blir idag, 2013 hotade och trakasserade till vansinne samtidigt som islam målas in i någon slags skamvrå som en kvinnoförnedrande kultur, vi ska vara glada att vi inte lever i.

Vi har här sett flera exempel här på hur missionärerna ibland misslyckades med sin intention att inte missionera sina egna europeiska ideal utan försöka respektera kongolesisk kultur. Detta är en fråga som har följt med från 1800-talets religiösa välgörenhet till dagens bistånds- och utvecklingsprogram. De svenska 1800-talsmissionärerna hävdade att de genom sina insatser skänkte människorna ett värdigare liv. Frågan om vem som har makt att avgöra vad ett värdigt liv innebär hänger med oss in i 2000-talet. Ett rättighetsperspektiv har länge varit avsett att ersätta välgörenheten i kampen för en bättre värld, där människor får vara subjekt trots att de är i behov av hjälp. Man kan dock undra hur idémässigt långt vi har kommit om man jämför dagens reklamfilmer med tacksamma afrikanska barn som hälsar att det är tack vare våra pengar de får gå i skolan med sparbössan som återfanns i många svenska söndagsskolor med en afrikansk pojke på som bockade om man stoppade i en tioöring.

Samma sak gäller insatser för kvinnors rättigheter, hur motverkar man förtryck i en annan kultur utan att genom sina goda intentioner bli en del i förtrycket?

5. Sammanfattning och Slutsats

Syftet med uppsatsen var att undersöka den roll som de kvinnliga missionärerna hade som verksamma i Svenska Missionsförbundets arbete i Kongo. Undersökningen

breddades i uppsatsens andra del för att skapa en förståelse för de kvinnoideal som präglade missionärernas samtid och kopplingen mellan dessa ideal och kristendomens inverkan på samhällets syn på kön. I del tre studerades kvinnornas engagemang i väckelserörelsen och missionen ur en allmän synvinkel för att sedan kunna specificeras i den fjärde delens analys. Utifrån det primärmaterial som på olika sätt behandlar de svenska missionärernas arbete i Kongo och med bakgrund av det ideologiska ramverk som undersökts i uppsatsens tidigare delar analyserades här kvinnornas insats i missionsarbetet i relation till de föreställningar om kön som framkommit i uppsatsens undersökande del. Vidare analyserades de kvinnoideal som framkommer i missionärernas beskrivningar av det kongolesiska samhället. Slutligen kan man konstatera att de svenska kvinnorna som verkade som missionärer i Kongo omkring det förra sekelskiftet visserligen utmanade det omgärdande samhällets könsroller på en rad olika sätt, men man legitimerade den insats som missionsarbetet innebar genom kallelsen, anpassade sig efter rådande föreställningar om passande kvinnlighet och kunde på så vis skapa sig nya möjligheter utan att avvika.

Referenser

Primära källor

Andersson, Theodor, 'Korta biografier över Svenska Missionsförbundets kongomissionärer'

Bauer Philips, Anna, 'Arbetet bland kvinnorna och dess betydelse'

Börrisson, C. N, 'Släktförhållanden'

Flodén, S. A, 'Flickbarnhemmet vid Diadia'

Laman, K E, 'Karaktärsdrag, seder och tankesätt hos kongofolket'

Westling, Martin, 'Våra konferenser'

hämtade ur:

Lundahl, Jakob Emanuel & Sjöholm, Wilhelm (red.), *Dagbräckning i Kongo: Svenska Missionsförbundets Kongomission : illustrerade skildringar av Kongomissionärer*, Förbundet, Stockholm, 1911.

Missionsförbundet, Svenska Missionsförbundet, Stockholm, 1883-1939, Nummer 3-4, 1886.

Missionsförbundet, Svenska Missionsförbundet, Stockholm, 1883-1939, Nummer 12, 1887.

Missionsförbundet, Svenska Missionsförbundet, Stockholm, 1883-1939, Nummer 8-10, 1888.

Missionsförbundet, Svenska Missionsförbundet, Stockholm, 1883-1939, Nummer 4, 1889.

Missionsförbundet, Svenska Missionsförbundet, Stockholm, 1883-1939, Nummer 8, 1889.

Missionsförbundet, Svenska Missionsförbundet, Stockholm, 1883-1939, Nummer 5, 1890.

Walldén, Carlotta 'Dagboksanteckningar' ur Beijer, Gustav, *Kongorummet: i Charlottas fotspår*, Arena, Malmö, 2011.

Litteratur

- Andreasson, Hans, *Liv och rörelse: Svenska missionskyrkans historia och identitet*, Verbum, Stockholm, 2007.
- Axelson, Sigbert, *Kulturkonfrontation i Nedre Kongo*, Tvåväga, Uppsala, 1971
- Beijer, Gustav, *Kongorummet: i Charlottas fotspår*, Arena, Malmö, 2011.
- Buechler, Steven M., *Women's movements in the United States: woman suffrage, equal rights, and beyond*, Rutgers University Press, New Brunswick, 1990.
- Caine, Barbara & Sluga, Glenda, *Europas historia 1780-1920: ett genusperspektiv*, Natur och kultur, Stockholm, 2003
- Hallingberg, Gunnar, *Läsarna: 1800-talets folkväckelse och det moderna genombrottet*, Atlantis, Stockholm, 2010.
- Hammar, Inger, 'Kvinnokall och kvinnosak: några nedslag i 1800-talets debatt om genus, medborgarskap och offentlighet', *Kvinnor på gränsen till medborgarskap : genus, politik och offentlighet 1800-1950.*, S. 116-148, 258-266, 2001.
- Hammar, Inger, *Emancipation och religion: den svenska kvinnorörelsens pionjärer i debatt om kvinnans kallelse ca 1860-1900*, Carlsson, Diss. Lund : Univ., Stockholm, 1999.
- Hammar, Inger, 'Protestantism and women's liberation in 19th century Sweden', *Gender, race and religion : Nordic missions 1860-1940.*, 2003.
- Jansdotter, Anna, *Ansikte mot ansikte: räddningsarbete bland prostituerade kvinnor i Sverige 1850-1920*, Brutus Östlings bokförlag Symposion, Diss. Lund : Univ., 2004, Stockholm, 2004.
- Larsson, Maja, 'Om en kvinna som befunnits tillhöra genus masculinum: synen på kön, klass och sexualitet i 1800-talets medicin och kultur.', Lennerhed, Lena (red.), *Från Sappho till cyborg: idéer om kön och sexualitet i historien*, Gidlund, Hedemora, 2006.
- Lundahl, Jakob Emanuel & Sjöholm, Wilhelm (red.), *Dagbräckning i Kongo: Svenska Missionsförbundets Kongomission : illustrerade skildringar av Kongomissionärer*, Förbundet, Stockholm, 1911.
- Malmer, Elin & Sidenvall, Erik, 'Christian manliness for women?: contradictions of

christian youth organization in early 20th-century Sweden', *Scandinavian journal of history (Print)*., 2009(34):4, s. [394]-413, 2009.

Mikaelsson, Lisbeth, 'Gender politics in female autobiography', *Gender, race and religion : Nordic missions 1860-1940.*, S. 35-51, 2003.

Okkenhaug, Inger Marie (red.), *Gender, race and religion: Nordic missions 1860-1940*, [Svenska institutet för missionsforskning], Uppsala, 2003.

Sarja, Karin, "*Ännu en syster till Afrika*": *trettiosex kvinnliga missionärer i Natal och Zululand 1876-1902*, Svenska institutet för missionsforskning, Diss. Uppsala : Univ., 2002, Uppsala, 2002.

Werner, Yvonne Maria (red.), *Kristen manlighet: ideal och verklighet 1830-1940*, Nordic Academic Press, Lund, 2008.

Åberg, Ingrid, 'Att studera kvinnor i de tidiga väckelserörelserna', *Kulturdagar i Bonäs bygdegård.*, 1994, s. 23-32, 1994.

Från internet:

Galatherbrevet 3: 28 Översättning från 2000, hämtat från <http://www.bibeln.se>
[2012-12-18]

Första Korinthierbrevet 14:34-35, Översättning från 2000, hämtat från
<http://www.bibeln.se> [2012-12-18]

Matteusevangeliet 28:16-20, Översättning från 2000, hämtat från <http://www.bibeln.se>
[2012-12-18]